

Діти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти

Анотація. Система освіти в Україні розглядається як основа національного і духовного відродження суспільства, основне завдання якої полягає у навчанні та вихованні наступних поколінь громадян, в тому числі і людей з обмеженими можливостями здоров'я, які здатні оберігати та примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати незалежну, соціальну та правову державу — складову європейської та світової спільноти. Світовою тенденцією сьогодення є прагнення соціальної адаптації осіб з обмеженими можливостями здоров'я, з особливостями психофізичного розвитку, кількість яких досягає 10-12% всього населення. Одним із перспективних напрямків освіти дітей з обмеженими можливостями здоров'я є їх інклюзивна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах, психологічний супровід розвитку і навчання цих дітей, їх успішна соціальна адаптація та включення в життя спільноти.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, когнітивний розвиток дітей, психологічні особливості, психологічний супровід, навчальний процес, інформаційно-комп'ютерні технології, соціальна адаптація.

Постановка проблеми. За останні роки в Україні відбувається істотна зміна відношення суспільства до осіб з проблемами здоров'я, особливостями психофізичного розвитку та оцінки можливостей дітей з особливими освітніми потребами. Все більш стає зрозумілим, що психофізичні порушення не заперечують людської суті, здатності відчувати, переживати, набувати соціального досвіду. Приходить розуміння того, що кожній дитині необхідно створювати сприятливі умови розвитку, які враховують її індивідуальні освітні потреби і здібності. Назріла гостра необхідність в розумінні проблем дітей з особливими освітніми потребами, у пошані і визнанні їх прав на освіту, бажанні і готовності включити їх в дитяче співтовариство. Це допоможе звільнити таких дітей від соціальної ізоляції, сприятиме здоровій взаємодії їх з іншими дітьми та розвитку позитивного, терпеливого, толерантного, лояльного ставлення до них з боку оточуючих. Соціалізація дуже важлива для кожної маленької людини, а для дитини з обмеженими можливостями особливо. І саме школа грає найважливішу роль в процесі адаптації її до життя. Аналіз стану здоров'я, порушення психофізичного розвитку дитини,

бажання батьків надати їй освіту в загальноосвітній школі, виховання в сімейному колі дає поштовх для змін в освітньому процесі.

Система освіти в Україні розглядається як основа національного і духовного відродження суспільства. Її основне завдання полягає у вихованні покоління людей, які здатні оберігати та примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати незалежну, соціальну та правову державу як складову європейської та світової спільноти. Сучасною світовою тенденцією є прагнення соціальної адаптації осіб з особливостями психофізичного розвитку. У нашому суспільстві починає формуватися нова культурна й освітня норма — повага до людей з фізичними та інтелектуальними вадами. Згідно зі статутом Організації Об'єднаних Націй, Всесвітньої декларації про права людини, діти-інваліди мають рівні права і можливості з іншими людьми. Прийняті Генеральною асамблеєю ООН Конвенція про права дитини та Декларація про права інвалідів визначили пріоритети в правах дітей з особливими освітніми потребами на освітні, медичні послуги, професійну підготовку та трудову діяль-

ність (за даними Всесвітнього банку — це 10-12% населення) [1; 3].

В нашій державі протягом десятиліть існувала освітня політика, яка базувалась на принципах роботи системи загальноосвітніх шкіл для «здорових» дітей та так званих спеціальних шкіл для «дітей з особливими освітніми потребами». Останні мали чітку і диференційовану систему навчально-виховних закладів восьми типів — для кожної категорії дітей, що мають особливості психофізичного розвитку (глухих, слабочуючих, сліпих, слабозорих, дітей з порушеннями опорно-рухової сфери, затримкою психічного розвитку, обмеженими розумовими можливостями, мовленнєвими вадами). Одним із перспективних напрямків реформування спеціальної освіти цих категорій дітей є їх інклюзивна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під інклюзією (від «inclusion» — включення) розуміють залучення дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір, пристосування освітнього процесу до потреб усіх учнів, зокрема і таких, що мають особливі освітні потреби.

Інклюзивна освіта — це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзія — це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Інклюзія визначається в зусиллях, спрямованих на введення дітей у регулярний освітній простір. Відмінність такого підходу полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей — **всі діти є цінними й активними членами суспільства.**

Виходячи з даних Всесвітнього банку, Інститут Юнеско з Інформаційних технологій в освіті (ІТЕ) у своїй аналітичній записці за жовтень 2010 р. зазначав, що кількість дітей-інвалідів молодших 16 років оцінюється в 140-165 мільйонів, 62 мільйони — це діти молодшого шкільного віку [3].

В Україні кількість дітей-інвалідів, за даними Уніан, понад 165 тисяч чоловік [3]. В школах для дітей з вадами розвитку в 2008 році навчалось 66661 (шістдесят шість тисяч шістьсот шістдесят одна) дитина. Водночас, за офіційними даними, «на березень 2010 року до загальноосвітніх шкіл було інтегровано 103 тисячі дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі 45 тисяч дітей-інвалідів. На 1 березня 2011 року в Україні створено близько 536 спеціальних класів в загальноосвітніх школах, які охоплюють майже 6 тисяч дітей» [19].

Ці дані з одного боку свідчать про достатньо швидкі темпи впровадження інклюзивного навчання в практику загальноосвітніх шкіл України, а з другого — про тенденцію не стільки до реалізації справжнього інклюзиву, скільки про механічне переміщення дитини із спеціалізованої школи в спеціалізований клас при загальноосвітній школі. Подібний підхід, всупереч його зовнішній привабливості (адже дитина залишається в сім'ї, не відривається від батьківської опіки), все ж не вирішує основного завдання інклюзиву — соціалізацію дитини, повноцінне включення її в колектив здорових дітей, розвиток здібностей жити в суспільстві, відчувати свою спорідненість із ним. Адже мета інклюзиву — не механічне переведення учня з одного типу навчального закладу до іншого, а спроба такої організації життя дитини, за якої вона навчиться відчувати себе не гіршою за інших, спроможною, попри особливості свого фізичного стану, вільно вибудовувати успішний проект власного життя на основі розуміння своєї соціальної значущості. На думку російських дослідників проблем інклюзивної освіти, результатами інклюзії повинно стати: надання

учням можливості постійно й активно брати участь у всіх заходах загальноосвітнього процесу; адаптація до життя в соціумі та подолання стереотипів; індивідуальна допомога, включена в загальний процес навчання таким чином, щоб не відокремлювати і не ізолювати учня [2; 5; 7; 11].

Поставлені завдання досить точно відображають мету інклюзії — забезпечення дітей з особливими потребами якісним навчанням та всебічним розвитком.

Викладення основного матеріалу. Інклюзія означає *розкриття кожного учня* за допомогою освітньої програми, яка досить складна, але відповідає його здібностям.

Інклюзія враховує потреби, так само як і спеціальні умови, і підтримку, що необхідні учню та вчителям для досягнення успіху. В інклюзивній школі кожного приймають і вважають важливим членом колективу, що надає особливій дитині впевненості в собі і виховує в інших дітях чуйність та розуміння. Учня з особливими потребами підтримують однолітки та інші члени шкільного співтовариства для задоволення його спеціальних освітніх потреб.

Більшість дітей з відхиленнями в розвитку, всупереч зусиллям сім'ї, спеціалістів, суспільства по їх навчанням та вихованням, коли виростають, залишаються непідготовленими до включення в соціально-економічне життя. Разом з тим результати досліджень та практика свідчать про те, що кожна людина, яка має вади у розвитку, може за відповідних умов стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, матеріально себе забезпечувати і бути корисною для суспільства [2; 4; 9; 11].

В останні роки все більш помітним стає прагнення до змін ситуації, що склалася, стосовно дітей з особливими освітніми потребами. Варто відмітити увагу з боку держави щодо інклюзивного навчання: починаючи з 1997 року було прийнято ряд відповідних Постанов КМУ (№346 від 14.05.1997 р., №963 від 14.06.2000 р., №872 від 15.08.2011 р., №635 від 18.07.2012 р.), наказів, листів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (наприклад, накази №1087 від

01.12.2008 р., №912 від 01.10.2010 р., лист №1/9-529 від 26.07.2012 р.). Однак проблема виховання та реабілітації дітей з вадами розвитку залишається складною. Потрібна розробка нових теоретичних підходів до їх навчання та інтеграції в суспільство.

Зауважимо, що в Україні система інклюзії має зовсім маленький досвід. Одне з теоретичних осмислень цього підходу міститься в статті О. Понятковської «Такие же как все». Авторка підкреслює значущість інклюзії, говорить про проблеми її впровадження та про зарубіжний досвід з цього питання [12].

В Західних країнах система інклюзивної освіти на більш високому рівні та й теоретично розроблена набагато краще. Можна відмітити такі праці, як «Удосконалення освіти» (Improving Education. The Promise of Inclusive Schools) Національного Інституту удосконалення міської освіти США, «Інклюзивна освіта при обмежених ресурсах» (Sue Stubbs. Inclusive Education Where There are few resources, 2002) та ін.

Сьогодні існує вже досить багато освітніх закладів, що перейшли на інклюзивну освіту. Але ще залишається багато перепон для реалізації проекту з впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітні учбові заклади. Основні з них:

- різноманітність категорій дітей з особливими освітніми потребами: від незначних порушень, наприклад, слуху — до глибокої затримки у розвитку;
- психологічний бар'єр — страх перед невідомим, страх шкоди інклюзії для інших учасників процесу, негативні настанови, забобони, небажання змін, психологічна неготовність до роботи з «особливими» дітьми;
- архітектурна недоступність освітніх закладів;
- діти з особливими освітніми потребами часто визнаються не здатними до навчання;
- більшість вчителів та директорів загальноосвітніх шкіл недостатньо обізнані в проблемах включення дітей з особливими освітніми потребами в процес навчання у звичайних класах;

- батьки дітей з особливими освітніми потребами не знають, як відстоювати права своїх дітей на освіту і відчувають страх перед системою освіти та соціальної підтримки.

Таким чином, інклюзивна освіта — прогресивний спосіб освіти, який має великі перспективи в сучасному суспільстві. Для реалізації потрібні теоретичні обґрунтування, методи, які ще мають бути створені. Крім того, потрібні спеціалісти, які будуть втілювати цей проект в життя, бо далеко не всі сучасні педагоги здатні перебудуватися на нову систему. Інклюзивна освіта — важливий проект, який потрібно розвивати, удосконалювати та втілювати в життя, якому потрібна підтримка держави, спеціалістів, батьків і педагогів.

На думку багатьох спеціалістів [2; 5; 7; 8; 9; 11; 13; 12; 16; 18; 19; 20], інклюзивна освіта — новий етап в розвитку освіти взагалі. Адже в державних освітніх закладах часто не враховуються здібності кожної конкретної дитини. Це пов'язано з переповненістю класів, педагоги просто не в змозі шукати підхід до кожного з 25-35 учнів, а тим більш, коли таких класів декілька. В той же час інклюзивна освіта дає можливість включати в систему освіти дітей-інвалідів, що ставить на новий рівень соціальну підтримку цієї категорії громадян. Крім того взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань та вмінь. Взаємодія «здорових» дітей і дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці власних можливостей, формуванню реалістичного світогляду.

Базуючись на результатах міжнародних досліджень, досвіді інтегрованого та інклюзивного навчання в нашій державі,

можна стверджувати, що таке навчання корисне не лише для дітей з особливими освітніми потребами, а й для їхніх однолітків, батьків. Воно сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці власних можливостей, формуванню реалістичного світогляду.

Інклюзія в першу чергу передбачає особистісно орієнтовані методи навчання, в основі яких — індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням усіх її індивідуальних особливостей (здібностей, особливостей розвитку, типів темпераменту, статі, сімейної культури тощо).

Інклюзивне навчання вимагає гнучкої, індивідуалізованої системи навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним планом, і кожна дитина повинна бути забезпечена медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітніх навчальних закладів передбачає позитивний вплив на широке коло близьких для них людей: батьків, інших членів родини. Входження дитини в коло своїх однолітків може сприяти поступовій зміні і психічного стану їхніх батьків — послаблюватиме напруженість, покращуватиме емоційний стан, підвищуватиме ефективність навчально-виховної корекційної роботи. Активна, мотивована, ціннісно-орієнтована і керована участь батьків в навчально-виховному процесі буде обумовлювати зменшення їхніх тривог і страхів, мобілізуватиме сили на щоденне і перспективне досягнення успіху, по-новому структуруватиме світосприйняття цілої родини, близьких до неї людей.

Висновки. Однак досягти визначених цілей інклюзивної освіти без залучень сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій практично неможливо. І справа зовсім не у поганій підготовці вчителів до роботи з «особливими» дітьми (ця проблема вирішується простим запровадженням спеціальних навчальних курсів до програм педагогічних ВНЗ), і не у потребі постій-

ного моніторингу стану здоров'я маленьких інвалідів — це завдання МОЗ. Головна складність полягає у самій специфіці хворих дітей: вони фізично не здатні постійно перебувати в класі, сидіти на всіх уроках, бути присутніми на всіх шкільних заходах. До того ж сам процес навчання має проходити ніби на двох рівнях — пояснення для більшості класу повинне супроводжуватись паралельним уточнюючим навчанням особливої дитини. При цьому всі інші діти не повинні бути «включені» в це додаткове пояснення, оскільки усвідомлення «різності» отримуваної інформації може породжувати відчуття «нерівності» серед

однокласників. Досягти подібного можливо лише за умови включення додаткового інформаційного каналу, комп'ютерного зв'язку між учителем і учнем, учнем з особливими потребами та однокласниками; створення ефекту присутності дитини на уроці навіть за умови її фізичної відсутності в класі [10; 13; 14; 16]. Залучення новітніх інформаційних технологій дозволить вирішити головну проблему інклюзії — гармонійне включення особистісно-орієнтованих методів навчання з класно-урочною системою та реалізацію завдань інтенсивного розвитку когнітивних здібностей дітей-інвалідів, їх соціалізацію.

Список використаних джерел:

1. 48-я сессия Международной конференции по образованию. Заключительный доклад [Электронный ресурс]. — ЮНЕСКО, 2008. — С. 44. — Режим доступа : http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Policy_Dialogue/48th_ICE/ICE_FINAL_REPORT_rus.pdf
2. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Акатов. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 368 с.
3. Аналитическая Записка Института ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании за октябрь 2010 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ru.iite.unesco.org/publications/3214675/>.
4. Ворон М. В. Інклюзивна освіта: українські реалії / М. В. Ворон, Ю. М. Найда // Підручник для директора. — Червень. — № 6. — К. : Плянди, 2006.
5. Воронов А. В. Научно-методическое и кадровое обеспечение развития инклюзивного образования / А. В. Воронов, Т. И. Мороз, С. И. Пугач, Ю. Л. Загуменов // Ресурсные материалы по вопросам инклюзивного образования и образования для устойчивого развития [Электронный ресурс] // Международное бюро просвещения ЮНЕСКО, Сообщество практики по развитию куррикулума в СНГ. — Режим доступа : http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/COPs/Pages_documents/Focal_Points/Resource_materials_on_IE_and_ESD.pdf.
6. Грабовська С. Л. Психологічні особливості ставлення учнів загальноосвітньої школи до інклюзивного навчання / С. Л. Грабовська, К. О. Островська // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / [За ред. С. Д. Максименка]. — Т. XIII. — Част. 5. — К., 2011. — С. 77-85.
7. Жаворонков Р. Реализация права детей-инвалидов на образование (европейская практика и российский опыт) / Р. Жаворонков // Человек и труд. — 2005. — № 9. — С. 22-28.
8. Как нам планировать инклюзивное образование (ИО)? [Электронный ресурс]. — М. : ГОУ СОШ № 1299, 2008. — Режим доступа : http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teor_mpio
9. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. — К. : Самміт-Книга, 2009. — С. 5-32.
10. Кондратенко Л. О. Психологічні особливості інтелектуальної діяльності дитини в кіберпросторі / Л. О. Кондратенко // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / [За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — Т. 8. — Вип. 6. — С. 139-146.
11. Материалы по инклюзивному образованию [Электронный ресурс]. — М. : ГОУ СОШ № 1299, 2008. — Режим доступа : http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teor_mpio, свободный.
12. Понятковская О. Такие же как все / О. Понятковская // Социальная защита. — 2004. — № 2. — С. 10-13.

13. Прихожан А. М. Влияние электронной информационной среды на развитие личности детей младшего школьного возраста [Электронный ресурс] / А. М. Прихожан // Психологические исследования : электрон. науч. журн. — 2010. — № 1(9). — Режим доступа : <http://psystudy.ru>
14. Смутьсон М. Л. Проектування середовища дистанційного навчання / М. Л. Смутьсон // Тези доповідей науково-практичної конференції «Нові технології навчання: психологічні проблеми» / [За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смутьсон]. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. — С. 40.
15. Смутьсон М. Л. Интеллектуальный саморазвиток у віртуальному освітньому середовищі: зміна парадигми / М. Л. Смутьсон // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / [За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смутьсон]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — Т. 8. — Вип. 6 — С. 250-259.
16. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / Кол. Авторів : Колупасва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін.; [За ред. Даниленко Л. І.]. — К., 2007. — 128 с.
17. Статистические данные на сайте Организации по защите прав ребенка [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.opcr/org/english/stats_world.htm
18. Pastor C. Analysing and federation the European assistive technology ICT industry / C. Pastor et al. // European Commission Information Society and Media. — 2009. — 188 p.
19. Riding R.J. Cognitive style — an overview and integration / R.J. Riding, I. Cheema // *Educational Psychology*. — 1991. — V. 11. — P. 193-215.
20. Rogers I. *The Inclusion Revolution* / I. Rogers. — Bloomington : Phi Delton Kappa, 1993. — 258 p.
21. World Bank, 2007. *Measuring Disability Prevalence* [Электронный ресурс] (Распределение уровня инвалидности. Всемирный Банк, 2007). — Режим доступа : <http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/Data/MontPrevalence.pdf>.

Аннотация. Система образования в Украине рассматривается как основа национального и духовного возрождения общества, основная задача которой состоит в обучении и воспитании последующих поколений граждан, в том числе и людей с ограниченными возможностями здоровья, которые способны сберечь и приумножить ценности национальной культуры и гражданского общества, развивать и укреплять независимое правовое государство — составляющую европейского и мирового сообщества. Мировой тенденцией современности является стремление социальной адаптации людей с ограниченными возможностями здоровья, с особенностями психофизического развития, количество которых достигает 10-12% всего населения. Одним из перспективных направлений образования детей с ограниченными возможностями здоровья является их инклюзивное образование в общеобразовательных учебных заведениях. В статье рассматриваются некоторые аспекты психологического сопровождения когнитивного развития и обучения этих детей, их успешной социальной реабилитации и включения в жизнь общества.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, когнитивное развитие детей, психологические особенности, психологическое сопровождение, учебный процесс, информационно-компьютерные технологии, социальная адаптация.

Abstracts. The education system in Ukraine is regarded as the basis of national and spiritual revival of society. The main task of this system is the training and education of future generations of citizens, including people with disabilities who are able to preserve and increase the value of the national culture and civil society, to develop and strengthen an independent legal state — component of the European and world community. Global trend of our time is the tendency to the social adaptation of persons with disabilities and special needs, the number of which reaches 10-12 % of the population. One of the promising areas of education for children with disabilities is their inclusive education in secondary schools. In the article discusses some aspects of psychological support cognitive development and learning of children, their successful social rehabilitation and social inclusion.

Keywords: children with special educational needs, inclusive education, cognitive development, psychological characteristics, psychological support, educational process, information and computer technology, social adaptation.